

Cudromach ann an
Cogaidhean na Saorsa
is san Ath-Leasachadh,
tha mèinnean agus sloc-
buideil a' phrìosain mar
fhianais air eachdraidh
bhrùideil Caisteal Chill
Rìmhinn.

A' RANNSACHADH CAISTEAL CHILL RÌMHINN

Fiosrachadh don Luchd-Teagaisg

A' RANNSACHADH LÀRAICHEAN EACHDRAIDHEIL

Loidhne-tìm

1200 Togar an caisteal le Easbaig Roidsear

Tois.1300an Caisteal glacte uair is uair ri linn Cogaidhean na Saorsa

Deir.1300an Caisteal ath-thogte le Easbaig Bhaltair Trail

1400an Caisteal air a chleachdadh mar ionad easbaigean is àrd-easbaigean

1520an Daingnichear dìon a' chaisteil

1546 Losgadh Sheòrais Wishart; murt Càirdineal Peutan

1546 – 47 Caisteal glacte le Pròstanaich; togar mèinn is mèinn-bhacaidh

1550an Ath-thogar dìon is ionad-còmhnaidh a' chaisteil

1559 Àrd-eaglais creachte le Pròstanaich

1560 Cuiridh Pàrlamaid às don Aifreann mar phrìomh mhodh adhraidh

1689 Cuirear às do dhreuchd easbaig; an caisteal na thobht

1801 Tuitidh an talla mòr a-steach don mhuir

Fiù an coimeas ri eachdraidh na h-Alba, 's e eachdraidh dhràmatach a th' air a bhith aig Caisteal Chill Rìmhinn. Cudromach ann an Cogaidhean na Saorsa is san Ath-Leasachadh, tha mèinnean is sloc-buideil a' phrìosain mar fhianais air eachdraidh bhrùideil Caisteal Chill Rìmhinn. Ged a tha e na thobht a-nis, 's e fhathast a bheir eachdraidh beò gu soilleir.

Cùl-sgeul Eachdraidheil

Buinidh eachdraidh Caisteal Chill Rìmhinn gu dlùth ri eachdraidh togalaich faisg air, an àrd-eaglais. An Alba nam meadhan aoisean, dh'fhàs Cill Rìmhinn mar phrìomh ionad na h-Eaglais, 's b' e an caisteal dachaigh nan easbaigean 's nan àrd-easbaigean.

Mu 1200 thog Easbaig Roidsear an ciad chaisteal mar ionad-còmhnaidh dha fhèin. Cha mhòr gu bheil sion air fhàgail den chaisteal thùsail seo oir rinneadh tòrr sgrìos air ri linn Cogaidhean na Saorsa.

O mu 1385, thòisich Easbaig Trail air an caisteal ath-thogail, agus seo an tobht is aosta a chì sinn an-diugh. Chaidh a leagadh a-mach air chruth còig-cheàrnach, le tùir aig gach oisean, a' dèanamh làn fheum den dìon neartmhor nàdarra. Taobh a-staigh nam ballachan dìon bha ionad-còmhnaidh don easbaig, don teaghlach is do na h-aoghean aige, agus prìosan cuideachd. B' e seo fear de phrìomh ionadan na h-Alba a thaobh saoghal

nam poilitigs is beatha na h-eaglais. An dèidh Blàr Flodain an 1513, neartaich Easbaig Seumas Peutan dìon a' chaisteil le bhith a' cur dà thùr-gunna chruinn mhòr ris, '**blockhouses**'. Aig an àm seo bha an Eaglais fo bhagairt dòigh-smaoineachaidh Luchd-Ath-Leasachaidh Pròstanach. Chaidh aon 'mhì-chreidmheach', Seòras Wishart, a losgadh gu bàs am beulaibh a' chaisteil an 1546 agus an dèidh seo, fhuair buidheann Phròstanach a-steach don chaisteal air dòigh charach agus mhurt iad Càirdineal Dàibhidh Peutan.

An uairsin ghlac na Pròstanaich, Seon Knox nam measg, sealbh a' chaisteil fad bliadhna. Dh'fheuch an leas-rìgh, Arainn, ri **mèinn** (tunail) a chladhach a-steach don chaisteal, ach sa cheann thall bhriseadh an t-sèist nuair a loisg feachdan Frangach a bha a' leantail Arainn tòrr ghunnaichean air a' chaisteal on àrd-eaglais. Bha an caisteal air a sgrìos gu dona ach chaidh ath-thogail agus a thoirt am feabhas a-rithist le Àrd-Easbaig Hamaltan.

Chaill an caisteal a chudromachd ri linn an Ath-Leasachaidh agus cur às do dreuchd nan easbaigean an Alba. Chleachdadh clachan on làraich gus an cala ionadail a chàradh, agus an sgrìos a thachair ri linn nan gunnaichean, 's e gaoth is sìde a chumas a' dol an-diugh e.

Taic foghlaim agus teagaisg

Tha turas gu Caisteal Chill Rìmhinn gu h-àraid iomchaidh don luchd-teagaisg a tha ag obair air cuspairean sgoile mar:

- Na Meadhan Aoisean
- Caistealan
- An Ath-Leasachadh

Tadhailidh tòrr luchd-teagaisg an caisteal an co-bhonn ri turas gu Àrd-eaglais Chill Rìmhinn, a tha faisg air. Tha eachdraidh nan làrach ceangailte gu dlùth ri chèile agus cuiridh turas don àrd-eaglais ri co-theacs cudromach cràbhach làrach a' chaisteil.

Tha an t-Curraicealam airson Sàr-mhathais ag amas air sgoilearan a bhrosnachadh agus dùbhlán a chur romhpa tro raon farsaing foghlaim. Tha ròl sònraichte aig turais gu làraichean ann a bhith a' ceangail buil an fhoghlaim thar a' churraicealaim. Cuidichidh turas, agus cleachdadh stuth-taice, ann a bhith a' leasachadh:

luchd-ionnsachaidh soirbheachail le bhith a' cur dùbhlán ro sgoilearan smaoineachadh mu mar a dh'atharraich beatha dhaoine. Cuidichidh seo iad ann a bhith a' meòrachadh gu critigeach mu fhianais agus an co-dhùnadh fhèin a dhèanamh.

neachan misneachail. Ionnsachaidh sgoilearan mu ghnèithean de sheann-bheatha an coimhearsnachd, tuigidh iad atharrachaidhean sòisealta, cuiridh iad an luachan fhèin an cèill agus am beachd a thoirt seachad air diofar cheistean eachdraidheil is sòisealta.

daoine glìce ciallach. Cuidichidh e ann a bhith a' toirt barrachd tuigse do sgoilearan air rudan sòisealta is eachdraidheil, a' brosnachadh tuilleadh urrainn do na tha mun cuairt orra de dh'eachdraidh agus do dh'obair-togail an latha fhèin.

daoine a bheir seachad fios gu h-èifeachdach le bhith a' leudachadh eòlas is tuigse sgoilearan tro smaoineachadh rannsachail, cruthachail agus critigeach.

Ron turas

- Cuidich sgoilearan tuigse nas fheàrr fhaighinn air an sgèile-tìm le bhith a' dèanamh loidhne-tìm leotha, a' cunntadh air ais 's gach linn is a' comharrachadh prìomh thachartasan ann an eachdraidh a' chaisteil. Ghabhadh cur ri seo an dèidh an turais.
- Tog deasbad mu òrdugh beatha caisteil. Dh'fhaodadh sgoilearan ròl nan urracha mòra seo a rannsachadh: **stiùbhard, maor-sith, marasgal.**
- Tog deasbad le sgoilearan mu na gnìomhan fa leth a rachadh air adhart ann an caisteal. Dh'fhaodadh iad rannsachadh a dhèanamh air cuspairean diofraichte (m.e. biadh, siubhal, fèistean, buill-airm) gus an ullachadh don turas.
- Tha ròl na h-eaglais am beatha làitheil nam meadhan-aoisean doirbh a thuigsinn do chlann an latha an-diugh. Cuidichidh an rannsachadh seo ann a bhith a' sealltainn buaidh na h-eaglais.
- Tha e feumail ma bhios briathrachas a bhuineas ri ailtireachd caisteil aig sgoilearan oir nì seo deasbad air làraich nas fhasa. 'S dòcha gum bi faclan mar seo feumail: **lios, seòmar, sgiath, suaicheantas, slighe-bhogha, sloc-buideil a' phrìosain, mèinn (tunail), mèinn-bhacaidh, sèist, dig, drochaid-thogalach.** Dh'fhaodadh sgoilearan faclair sgoile le dealbhan a chur ri chèile gus na h-ainmean sin a mhìneachadh.
- Fiù mura h-eil thu a' deasbad an Ath-Leasachaidh, bhiodh e cuideachail nam biodh eòlas aig sgoilearan air cuid de na h-ainmean is na cuspairean seo: **Caitligeach, Pròstanach, Easbaig, Ath-Leasachadh, Càirdineal Peutan, Seòras Wishart, Seon Knox, martar.**
- Bu chòir deasbad a thogail mu dè tha ann an sèist, oir buinidh tòrr de tharraing Caisteal Chill Rìmhinn ri sèistean agus mar a bhrisear iad.

Obair air an làraich

'S iad a' rannsachadh a' chaisteil, bu chòir na sgoilearan a bhrosnachadh gus sùil chritigeach a thoirt air na chì iad agus teòraidhean a dhèanamh 's fheuchainn a tha stèidhichte air an fhianais chruaidh. Seo puingeann-tòisichidh feumail:

- An dùil carson a thogadh an caisteal an seo? Dè an dìon nàdarra aige?
- Dè an stuth a chleachdadh gus an caisteal a thogail?
- Dè fianais a th' ann air beatha làitheil?
- Ciamar a dh'atharraich an caisteal thar nam bliadhnaichean?

Faodaidh sgoilearan fianais a chlàradh le bhith:

- a' sgrìobhadh nòtaichean
- a' breacadh dhealbhan
- a' gabhail dealbhan-camara
- a' clàradh rudan air teip.

Air làrach-lìn Alba Aosmhor www.historic-scotland.gov.uk/education_unit gheibh luchd-teagaisg goireasan a bharrachd mar thaic air obair air làraich. Nam measg seo tha a bhith a' cur ri chèile *Clàr Fianaise* agus *Clàr Mo Bheachdan Fhèin*.

Molaidhean-obrach an dèidh an turais

An dèidh an turais faodaidh sgoilearan na fhuair iad a-mach a chur còmhla gus clàr nas coileanta a dhèanamh air a' chaisteal agus air beatha nan daoine a dh'fhuirich is a dh'obair ann. Dh'fhaodadh seo a bhith mar bhunait do raon ghnìomhan-taisbeanaidh, leithid:

- Leabhar-treòir neo bileag do luchd-tadhail eile
- Taisbeanadh shleamhnagan le aithris
- Sgrìobhadh macmeanmail stèidhichte air beatha nan daoine a bha a' còmhnaidh sa chaisteal - mar eisimpleir, treòir do bhrathadair air ciamar a bheirear ionnsaigh air a' chaisteal.
- Sreath de dhràma-an a' sealltainn sealladh goirid de bheatha sa chaisteal tro na linntean.

Air lorg nan Easbaigean

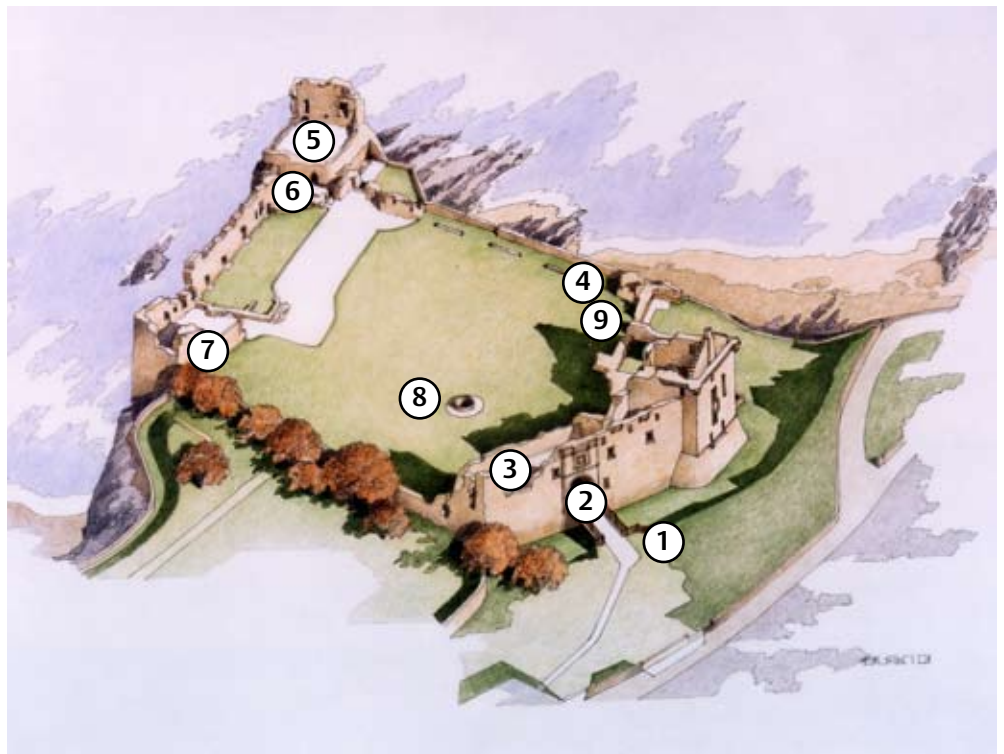
Treòirichidh an turas seo sgoilearan mun cuairt prìomh àiteachan sa chaisteal a bhuineas ri beatha easbaigean Chill Rìmhinn. Tha e a' toirt a-steach naoi prìomh àiteachan sa chaisteal, comharraichte air a' phlana air dheas:

1. Taobh a-muigh a' Chaisteil
2. An Taigh-Geata
3. An Raon a Deas is an Tùr Toiseach
4. Am Balla Sear
5. Tùr a' Chidsin
6. An Geata-Mara is Na Seilearan
7. An Tùr-Mara agus Sloc-buideil a' Phrìosain
8. An Lios
9. A' Mhèinn is a' Mhèinn-Bhacaidh

Molamaid cuideachd gun tadhail thu taisbeanaidhean Ionad-Tadhail a' chaisteil.

Tha **cùl-fhiosrachadh** ga thoirt seachad sa phasgan-sa do gach àite. Tha e sgrìobhte gu sìmplidh chor is gun gabh a leughadh a-mach do na sgoilearan mas math leat. Cuideachd tha molaidhean a thaobh **ceistean-deasbaid**. Thathar a' dìreadh air na sgoilearan a bhrosnachadh an togalach a mhìneachadh 's co-dhùnadh a dhèanamh o na chì iad mun cuairt orra fhèin.

Plana Caisteal Chill Rìmhinn

Plana le slighe-turais air a chomharradh

Nòtaichean turais: air lorg nan Easbaigean

Taobh a-muigh Caisteal Chill Rìmhinn

An ciad shealladh. Fodar seo a leughadh gu sgoilearan.

- Chan e seo caisteal àbhaisteach. B' e dachaigh an duine a bu chudromaiche ann an Eaglais na h-Alba sna meadhan aoisean: an t-Àrd-Easbaig. Cuideachd chaidh a chleachdadh mar sheòrsa de sgoil airson Albannaich cudromach, mar Rìgh Seumas I agus Seumas II.
- O chionn 's gun robh e cudromach, bu tric fo ionnsaigh e. Chaidh a leagadh is ath-thogail uair is uair.
- Tha e glè neo-àbhaisteach oir fon chaisteal tha tunail a chleachd cuid gus feuchainn ri briseadh a-steach don chaisteal... agus tha sloc-prìosain fìor oillteil ann. A bheil de threuntas ort coimhead mun cuairt?

Caisteal Chill Rìmhinn: Dealbh neach-ealain

Tùr Toiseach – làrach an t-seann slighe-steach

An Geata a deas - slighe-steach Àrd-Easbaig Hamaltan.

Samhla dìthean còig-bhileach Àrd-Easbaig Hamaltan

Dealbh tarraingte a' sealltainn nan daingneachan

Suidheachadh 1: Taobh a-muigh a' Chaisteil

Seas air an fheur eadar drochaid fhiodha an latha an-diugh is an tùr toiseach.

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh a-mach gu sgoilearan.

- Dh'atharraich Caisteal Chill Rìmhinn gu mòr thar 800 bliadhna. Cha robh an geata a-steach don chaisteal daonnan an seo. **Am faic cuideigin rud sam bith a dh'inneas far am biodh e?** Ma sheallas tu air an tùr air dheas, chì thu an doras aosta. Tha e dùinte suas a-nis, ach am faic thu far an tigeadh an drochaid-thogalach sìos?
- Chaidh an t-slighe-steach ùr seo a thogail an dèidh làimh le Àrd-Easbaig Seon Hamaltan, beagnach 500 bliadhna air ais. Cha robh drochaid-thogalach ann, agus tha an drochaid a chì thu a-nis ùr. **An dùil ciamar a gheibheadh daoine thar na dìge sna làithean sin?** 'S dòcha gum biodh drochaid fhiodha ann a ghabhadh tarraing a-steach. Ma sheallas tu os cionn a' gheata, chì thu maise. B' e seo samhla sònraichte Àrd-Easbaig Seon Hamaltan. Nach e a bha ri fearas-mhòr!
- Bhiodh dà thùr-gunna mhòr air an robh daingneachan aig gach ceann den bhalla seo. Bha 16 meatair a leud annta 's bha ballachan fìor thiugh aca. Tha fear dhiubh air tuiteam sa mhuir a-nis, ach am faic thu fuighill an tùir air chli?

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

Bhiodh e doirbh ionnsaigh a thoirt air Caisteal Chill Rìmhinn. Cia mheud dòigh a chì thu san rachadh an caisteal a dhìon?

Ciamar a gheibheadh tu a-steach gun iarraidh?

An dùil carson a tha na h-uinneagan uile suas gu h-àrd?

Freagaritean a tha a dhìth

Dìg - domhainn cas - bhriseadh tu caol na coise! Rachadh an drochaid-thogalach a tharraing suas. Loisgeadh daoine ort o na daingneachan. Tha àilleann is a' mhuir air dà thaobh a' chaisteil. Tha na ballachan glè thiugh - doirbh a leagail le canain.

Le foill - fo chulaidh cuideigin eile. Le sèist, a' cur stad air biadh o bhith a' dol a-steach. Le tunail a chladhach fo na prìomh bhallachan. Le sìor- ionnsaigh air a' chaisteal aig astar ma ghabhadh a dhèanamh. Chaidh a h-uile dòigh a tha sin fheuchainn!

Gu tèarainteachd - gus stad a chur air daoine a' tighinn a-steach.

Gabh tarsainn na drochaid fhiodha. Seas sa gheata.

Seòmar siar nan geàrdan. B' e am balla air dheas balla a-muigh a' chaisteil uair. B' e an toll aig an deireadh fear de na daingneachan mòra.

An geata a-steach a' coimhead gu deas on lios

Staidhre a' dol suas gu seòmraichean an Àrd-Easbaig

Suidheachadh 2: An Taigh-Geata

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh a-mach gu sgoilearan.

- Agus sinn a' dol a-steach, chithear tighe nam ballachan! Air gach taobh den t-slighe-steach tha seòmraichean beaga. **An dùil carson a bha iad ann?** (seòmraichean nan geàrdan). Chumadh na geàrdan sùil air a h-uile duine a thigeadh a-steach.
- Seall ri deireadh seòmar deas nan geàrdan. **Am faic thu an loidhne far a bheil aon bhalla ga cheangal ri balla eile?** Seo far an do thog iad pàirt ùr den chaisteal taobh a-steach den t-seana phàirt.
- Fon chliath a chì thu air chli tha slighe-steach tunail. An 1546 bha cuid air an caisteal a ghabhail thairis 's cha tigeadh iad a-mach 's cha leigeadh iad càch a-steach. Thòisich buidheann eile air tunail a chladhach gus toirt orra an caisteal a thoirt air ais dhaibh. Mar sin thòisich an fheadhainn a-staigh air tunail eile a chladhach chor 's gun glacadh iad an ciad fheadhainn. Ach gu mì-fhortanach, thòisich iad san àite cheàrr - an seo - 's bha aca ri gèilleadh. Dh'fheuch iad e air an taobh eile ach bha iad ceàrr an sin cuideachd. Mu dheireadh thall, 's an t-àdh leotha, lorg iad an t-àite ceart an treas uair. Chì sinn a-rithist e.

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

Tha fhios gum biodh geata làidir meatailte ris an canar "yett" sa gheata seo cho math ri doras fiodha. Am faic thu rian sam bith air fear seach fear dhiubh?

Seall ri deireadh an t-seòmair air chli. Am faic thu toll sa bhalla-deiridh? Tha an toll ann am balla tè de na daingneachan. An dùil dè feum a chuireadh air?

Freagairtean a tha a dhìth

Claisean sa phàirt a-muigh. Riantan far am biodh crainn is lùdagan sa phàirt a-staigh.

Lùb no toll gunna airson losgadh air daoine a bha a' feuchainn ri ionnsaigh a thoirt air a' chaisteal.

Gabh tron doras. Gabh air chli don lios is ri taobh a' bhalla 's an sin suas staidhre ghoirid air chli gus am bi tu ann an cochall de sheòmar mòr san raon a deas.

Robh fhios agad...

Bha luchd-tadhail gun iarraidh aig Càirdineal Peutan. An 1546 fhuair buidheann, aig nach robh taobh ri Peutan a thaobh na h-Eaglais, a-steach don chaisteal fo chulaidh chlachairean. Nuairsin bhris iad a-steach gu seòmraichean a' Chàirdineil is mhurt iad e. Chroch iad a chorp a-mach air an uinneig ann am plaide-leapa.

Am balla a deas de sheòmraichean Àrd- Easbaig Hamaltan

An t-sealladh a' coimhead suas am balla deas den tùr thoiseach. Air chli tha am beàrn as an rachadh stob na drochaid-thogalaich 's e ga h-àrdachadh.

Suidheachadh 3: An Raon a Deas is an Tùr Toiseach

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh a-mach gu sgoilearan.

- Seo far an do dh'fhuirich Àrd-Easbaig Seon Hamaltan. Chumadh e fèistean ri aoighean prìobhaideach an seo. Chan eil mòran air fhàgail de na seòmraichean aige. Feumaidh tu an t-seòmar-sa ath-thogail nad mhac-meanmhainn. Feuch e! **Dè coltas a th' air?**
- 'S e tha sna ballachan a-nis ach clach lom, ach sna làithean ud bhiodh iad air an còmhdachadh le plàstair is peant, cleas taighean ar latha-ne. 'S dòcha gum biodh iad còmhdhaichte le obair-ghrèis chrochte gu barrachd blàiths. Bhiodh am mullach- a-staigh peantaichte no snaighte gu grinn.

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

An dùil gum biodh làr eile os cionn an làir-sa?

Freagairtean a tha a dhìth

Bhiodh - 's e dh'innseas ach na h-uinneagan shuas is na sliotain cloiche airson sailean an làir.

Gabh a dh'ionnsaigh an tùir is sìos staidhre gus an seas thu air àrd-ùrlar cloiche san tùr thoiseach.

- Seo am pàirt is aosta den chaisteal. Thogadh pàirt den tùr seo sna 1300an. Seo far am biodh daoine a' fuireach 's a' cadal, is dòcha am maor-sìth fiù, ceannaire tèarainteachd a' chaisteil.

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

Seall on làr gu bàrr an tùir. Cia mheud làr a bha san tùr seo uair?

Freagairtean a tha a dhìth

Làr ìseal is trì làr eile.

Am faic thu an teallach air an làr shuas? Ciamar a chleachdadh an t-seòmar seo?

Mar sheòmar-leapa is dòcha - chan e seòmar às an dèantadh sabaid.

B' e seo slighe-steach a' chaisteil. Bhiodh e leathann gu leòr each le cairt a leigeil troimhe. Am faic thu far an tigeadh gairdeanan na drochaid-thogalaich sìos?

Air taobh clì beàrn mòr na h-uinneige chì thu toll cumhaing dìreach sa bhalla gu gairdean drochaid-thogalaich. Chaidh am fear eile a dhùnadh suas.

Gabh air ais an t-slighe a thàinig thu 's coisich mun cuairt oir an fheòir, a tha a' sealltainn os cionn na traghad, air dheas.

Obair-shnaighte an latha an-diugh san Ionad Tadhail, a' sealltainn murt a' Pheutanaich.

Robh fhios agad...

Agus e òg bha dragh air Seumas III mu ciamar a chumadh e smachd air uaislean na h-Alba. Sheall Easbaig Ceanadach dha le dòrlach shaighead: bha e do-dhèanta iad uile a bhriseadh a dh'aona bhuille, ach nam briseadh tu tè mu seach, bha e furasta. An tuig thu a chomhairle?

Suidheachadh 4: Am Balla Sear

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh a-mach gu sgoilearan.

- An creid thu gur e talla mòr sa chaisteal a bha san àite sa bheil sinn nar seasamh? Bhiodh caibeal ann cuideachd. **An dùil de thachair dhaibh?** Chaidh pàirt dhiubh a sgrios ri linn ionnsaighean, agus ri linn neart na mara - thuit an talla mòr sa mhuir an 1801.
- 'S e seòmar mòrail mòr a bha san talla mhòr iongantach seo. Chleachdadh e gu coinneamhan agus gu deuchainnean-cùirte is dòcha. Choinnich Pàrlamaid na h-Alba an seo an 1319 ri Rìgh Raibeart, Am Brusach.

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

Ma sheallas tu le faiceall, chì thu ceumannan a' dol sìos thar na h-àille. An dùil càite an rachadh iad?

Am faic thu na tha a' cur stad air tuilleadh den chaisteal bho bhith a' tuiteam sa mhuir?

Freagairtean a tha a dhìth

'S dòcha gu seilearan no gu seòmraichean-stòrais fon talla mhòr.

Chaidh balla-mara sònraichte a thogail gus tuilleadh sgrios a sheachnadh.

Gabh air oir na h-àille seo - tha rèile ann - is suas staidhre ghoirid gus am bi tu air àrd-ùrlar tùr a' chidsin.

Staidhre nach eil a' dol a dh'àite sam bith! Bhiodh i a' dol gu seòmar a bha fon talla uaireigin.

Staidhre a' dol don chaibeal

Robh fhios agad...

Aig cuid de dh'fhèistean rachadh teachd cùrsa na feòla ainmeachadh le buidheann luchd-trombaid. Cuideachd bhiodh ceòl san talla. Cha b' e a chòrd ris a h-uile duine, geta; thuirt aoigh aig fèist eile gun robh nuallan na pìoba coltach ri "bùirich bhèistean".

Taigh a' chidsin: fuigheall balla an ear. Tha am fanan sgudail aig bun ìre air chli

Àmhainn an t-arain

Suidheachadh 5: Tùr a' Chidsin

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh a-mach gu sgoilearan.

- B' e seo an cidsin. Dh'fhalbh tòrr dheth.
- Tha am pàirt is cudromaiche a dhìth. **An tomhais thu dè th' ann?** An teallach. Dhèanadh na còcairean am biadh os cionn an teine - stiùbh ann an coire mòr; pàidheannan an àmhainn ri taobh an teine; feòil air spic mheatailte a rachadh cur mun cuairt le gille beag. Dh'fhàsadh e glè bhruthainneach sa chidsin.
- **An dùil carson a thogadh an cidsin san dearbh àite seo?** Bha e goireasachail gu frithealadh bìdh aig fèistean san talla mhòr. Ghiùlaineadh sgalagan am biadh gu bùird mhòra air chùl sgàilean fhiodha san talla gus am biodh aca ri thoirt seachad.

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

Freagairtean a tha a dhìth

An dùil dè feum a chuireadh air na tuill-preasa sna ballachan?

Preasan is dòcha airson uidheam còcaireachd no gus lusan is spìosraidhean a chumail.

Bidh daonnan sinc ann an cidsin an latha an-diugh. Cò às a gheibheadh còcairean nam meadhan aoisean an uisge?

Rachadh uisge a ghiùlain a-steach on tobar am meadhan na liosa.

Am faic thu far an dòirteadh iad an t-uisge salach air falbh?

Dhòirteadh uisge salach sìos **fanan sgudail** aig ìre ùrlair chun na mara.

An dùil cò às a gheibheadh na còcairean am biadh?

Iasg on mhuir agus, nam b' e duine uasal thu, gheibheadh tu iasg o na h-aibhnichean cuideachd. Feòil on mhargaidh ionadail air neo air a toirt ann le h-aoighean; sealg; calmair on taigh-chalman; measan o ghàrradh a' chaisteil.

Dè am biadh nach fhaigheadh tu sna làithean sin?

- Seall sìos san lios. **Am faic thu cumadh cloiche car cruinn?** B' e seo àmhainn arain. Tha am mullach a dhìth. Lasadh am fuineadair teine chor is gum fàsadh na breigean teth. Nuairsin 's an teine air fàs fuar, bheireadh e an luaithe a-mach le ràcan agus chuireadh e an taois ann gus a bèicearachd.

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

Freagairtean a tha a dhìth

Rachadh an àmhainn a theasachadh le teine. An dùil càite am biodh an teine?

Sa mheadhan.

Càite an cuireadh tu an t-aran gus a bhèicearachd?

Rachadh an taois air na sgeilpichean cloiche mun taobh.

Ciamar a gheibheadh am fuineadair an t-aran a-mach às an àmhainn?

Le sluasaid fad-chasach - coltach ri àmhainn piotsa an latha an-diugh.

Gabh sìos an staidhre a-rithist is tionndaidh gu deas. Bidh tu a' cur aghaidh ri geata a tha a' sealltainn os cionn na mara.

An geata-mara

Suidheachadh 6: An Geata-Mara is Na Seilearan

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh a-mach gu sgoilearan.

- Canar geata-mara ri seo - saoil carson! Sna seann làithean bhiodh staidhre chloiche a' dol sìos chun na mara. Rachadh a h-uile seòrsa bathar a thogail far bhàtaichean air acair sa chuan 's a thoirt dìreach chun a' chaisteil. Bhiodh na h-easbaigean air fion fhaotainn am baraillean on Fhraing, clòimh is aodach on Òlaind, searaidh on Spàinn, cho math ris a h-uile seòrsa de bhathar Albannach.

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

Carson an e deagh rud a bh' ann bathar a thoirt a-steach on mhuir?

Freagairtean a tha a dhìth

Na bu luaithe na bhith ga thoirt thar tìr. Eadhon nam biodh nàmhaid a' cuartachadh a' chaisteil air tìr, gheibhte biadh a-steach don chaisteal fhathast.

- Seall air dheas. Chì thu dà sheilear mhòr. Seo far an cumadh an stuth a thàinig far na bàtaichean.

Seilear-stòrais

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

An dùil carson a tha na seilearan cho mòr?

Freagairtean a tha a dhìth

Bhiodh mòran dhaoine a' fuireach an seo 's an easbaig no an àrd- easbaig aig an taigh.

Chor 's gum biodh rùm ann stuth a chumail gun fhios nach rachadh ionnsaigh a thoirt air a' chaisteal 's nach fhaigheadh tu a-mach.

Ciamar a dh'fhaicheadh e san seilear?
Carson am b' e seo deagh rud?

Fuar.
Mhaireadh rud na b' fhaide - tha na seilearan coltach ri ciste-reòthadh mhòr.

Dè seòrsa rud seach biadh a chumadh iad an seo?

Buill-airm, armachd, connadh teine is cidsin.

**Gabh ris a' bhalla a tuath seachad air na beingidhean gu ruige an tùr san oisean.
Gabh tron gheata is tionndaidh gu dìreach air dheas sìos staidhre bheag.**

Robh fhios agad...

Chaidh an ciad àrd-easbaig riamh a chur fo ghlais ann am prìosan a chaisteil fhèin. Chaidh Àrd-Easbaig Pàdraig Greumach a chur fo ghlais an 1478 o chionn 's gun do shaoil daoine gun robh e cràicte 's gun cuireadh e nàire air an Eaglais.

Slighe-steach gu sloc-buideil a' phrìosain

Dealbh tarraingte de thar-roinn a' phrìosain

Suidheachadh 7: An Tùr Mara is Sloc-buideil a' Phrìosain

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh a-mach gu sgoilearan.

- Bha seòmraichean diofraichte do dhiofar seòrsa dhaoine sa phàirt seo den chaisteal. Bha cuid na bu chofhurtaile na cuid eile.
- Air an làr ìseal tha sloc-buideil a' phrìosain. Seall sìos - tha còrr is seachd meatair a dhoimhneachd ann!

<i>Spreagadh an Luchd-Teagaisg</i>	<i>Freagairtean a tha a dhìth</i>
An dùil carson a chanar sloc-buideil a' phrìosain ris?	Tha cumadh buideil air.
Dè seòrsa prìosanach a chumadh iad an seo?	Eucoirich cunnartach neo daoine le smaointean is beachdan cunnartach.
An dùil ciamar a gheibheadh am prìosanach a-steach don phrìosan? Buinidh na dubhan air a' mhullach ris an latha an-diugh, ach 's dòcha gun robh siostam coltach ris ann.	'S dòcha gun rachadh an leigeil sìos.
Ciamar a dh'fhaireadh e a bhith sìos an sin?	Fuar, gun comas sìon fhaicinn. Ghèilleadh tu oir is dòcha nach biodh dòigh faighinn a-mach. Dh'fhaodadh tu dol cràicte!

Thig às sloc-buideil a' phrìosain is gabh a-steach don t-seòmair bheag aig ìre thalmhainn.

<i>Spreagadh an Luchd-Teagaisg</i>	<i>Freagairtean a tha a dhìth</i>
B' e seo seòrsa eile de chealla prìosain. A bheil e nas fheàrr no nas measa na sloc-buideil a' phrìosain? Carson?	Rud beag nas fheàrr – tha uinneagan ann co-dhiù.
Dè seòrsa prìosanach a chumadh iad an seo?	Prìosanaich nach eil buileach cho cunnartach, no a tha nas beartiche.
An dùil ciamar a bheirte biadh don phrìosanach?	Tha saidse bheag san doras far an cuireadh na geàrdan biadh.

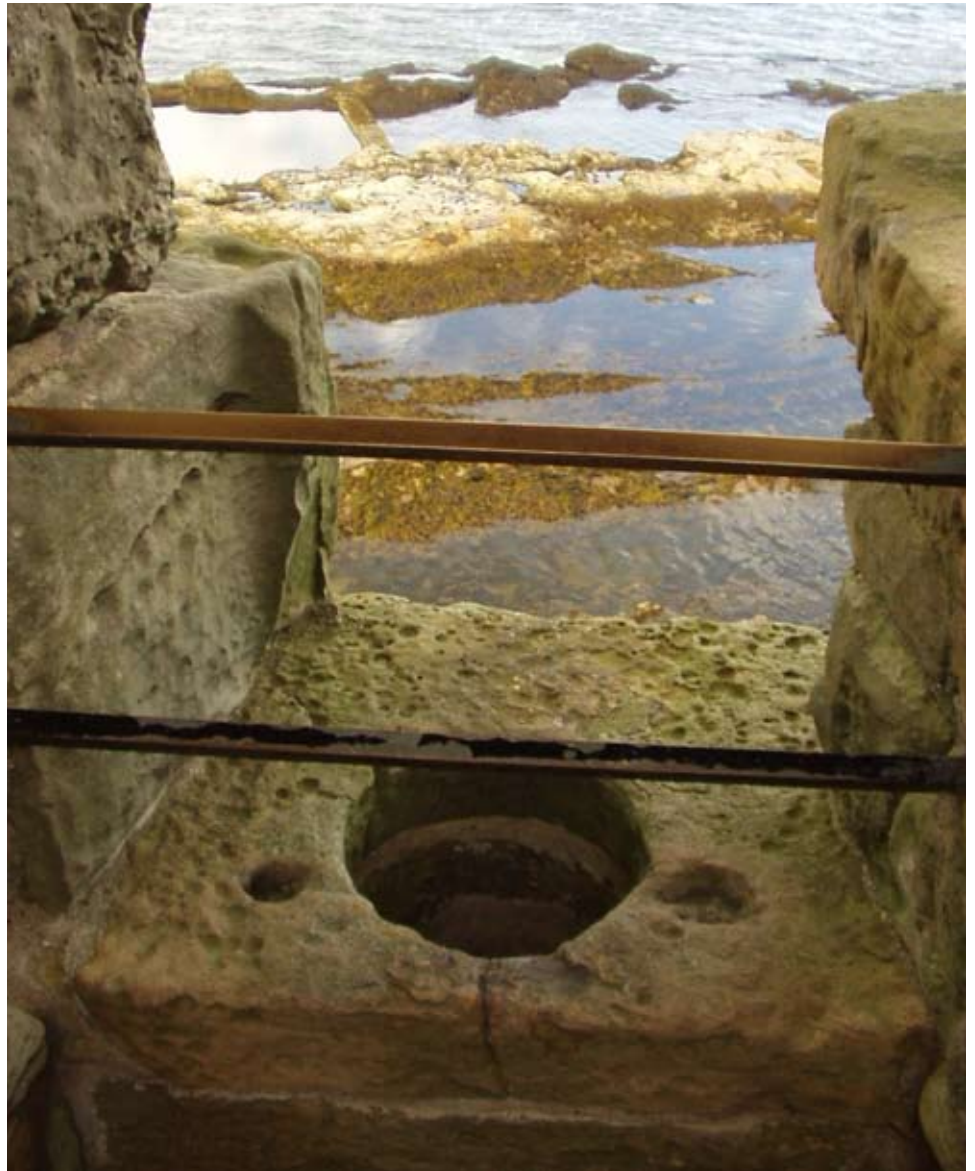
Gabh suas an staidhre eadar an dà phrìosan.

- 'S dòcha gur ann do phrìosanaich uasail a bha an t-seòmar-sa, air neo gun rachadh a chleachdadh mar sheòmar-aigheachd nam biodh an Caisteal trang.

<i>Spreagadh an Luchd-Teagaisg</i>	<i>Freagairtean a tha a dhìth</i>
Tha taigh beag an seo. An lorg thu e?	Air a' bhalla-mhara.
Càite a rachadh fhalamhachadh?	Dìreach a-steach don mhuir far a rachadh e leis an t-sruth.
Cìamar a dh'fhairicheadh e seo a chleachdadh?	Glè fhuar is làn shearbhan.

Gabh thar an fheòir is stad ri taobh an tobrach.

An taigh beag, no 'garderobe'

Robh fhios agad...

Sna seann làithean dh'òl daoine cumanta - eadhan pàistean - seòrsa lionn! Dh'òl daoine uasal fìon o chionn 's gur tric nach robh an t-uisge glan gu leòr. Chleachdadh uisge on tobar airson còcaireachd is glanadh, agus airson ainmhidhean, mar eich.

Suidheachadh 8: An Lios

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh a-mach gu sgoilearan.

- Còig ceud bliadhna air ais bhiodh coltas glè dhiofraichte air an lios seo. Bhiodh togalaichean àrda air a h-uile taobh. Bhiodh clach-mhuil air an lios agus bhiodh e trang le daoine a' tighinn 's a' falbh air muin eich. Bhiodh stàbaill airson nan each far a bheil am balla a-nis, agus air taobh eile a' bhalla bhiodh gàrradh glasraich.
- Seo tobar a' chaisteil. **Am faic thu an t-uisge aig a bhonn?** Tha 15 meatair a dhoimhneachd ann! Sna meadhan aoisean bha mullach air agus cas-shnìomhaidh shònraichte gus an uisge a tharraing suas ann am bucais fhiodha.

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

An dùil carson a bha e cudromach tobar a bhith taobh a-staigh àrainn a' chaisteil?

An dùil carson a bha mullach air?

Freagairtean a tha a dhìth

Nam biodh sèist ann rachadh agad air uisge fhaighinn fhathast.

Cha robh e cho fada ghiùlain don chidsin.

Chor 's nach sèideadh stuth ann.

Gabh san oisean ris an t-seann Tùr Toiseach. Chi thu soidhnichean don mhèinn is don mhèinn-bhacaidh, domhainn fon chaisteal.

An tobar

Robh fhios agad...

Chaidh a' mhèinn agus a' mhèinn-bhacaidh a lìonadh a-steach an dèidh na sèiste. Chaidh iad air dhìochuimhne 's cha deach an ath-lorg gu 1879 nuair a bhathar a' togail taigh ùir. Tha an t-slighe-steach tùsail don mhèinn a-nis fon taigh ùir air oisean Sràid a' Chaisteil.

A' coimhead sìos sa mhèinn-bhacaidh

Modail de mhèinnear san Ionad Tadhaill

Suidheachadh 9: Sgeul na Mèinne is na Mèinne-Bhacaidh

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh a-mach gu sgoilearan.

- Seo an t-slighe-steach gu tunail sònraichte. An dèidh murt Càirdineal Peutan an 1546, ghlac luchd a mhuirt smachd a' chaisteil. Bha na h-ùghdarrasan ag iarraidh an caisteal air ais 's chuir iad romhpa tunail a chladhach fo bhallachan a' chaisteil on taobh a-muigh. Theirteadh mèinn ri seo.
- Chuir na bha a-staigh sa chaisteal romhpa tunail eile a chladhach chor is gun cuireadh iad stad orra. B' e seo **a' mhèinn-bhacaidh**. Bha tòrr trioblaid aca cur romhpa càite an tòisich iad 's thòisich iad san àite cheàrr dà uair mun do thòisich iad air a' mhèinn-sa a chladhach.
- Bha eòlaichean às an Fhraing aig an fheadhainn a-muigh agus is dòcha gun robh pònaidhean aca gus a' chlach is an ùir a chladhaich iad a thoirt air falbh. Tha an tunail acasan gu math leathann àrd. Bha tunail tòrr na bu chumhainge is na bu lugha aig an fheadhainn eile. Chì thu rian nam pìcean a chleachd iad.
- Sa cheann thall thàinig an dà thunail ri chèile. Bhuaidhaich luchd na mèinne-bhacaidh air na mèinnearan, ach thàinig orra an caisteal fhàgail nuair a nochd feachdan Frangach air bàta 's a loisg iad air a' chaisteal o na ballachan mun cuairt na h-Àrd-Eaglais.
- Chan eil samhla nam mèinnean seo ri fhaotainn an àite sam bith eile air domhain.

Spreagadh an Luchd-Teagaisg

Freagairtean a tha a dhìth

An dùil ciamar a bha fhios aig luchd na mèinne-bhacaidh càite an cladhaicheadh iad?

Chluinneadh iad fuaim pìcean nam mèinnearan.
Chìtheadh iad toiseach na mèinne.

An dùil ciamar a chìtheadh iad far an robh iad a' dol fon talamh?

Coinnlean.

An dùil cò ris a bha e coltach nuair a thàinig an dà thunail ri chèile?

Oillteil! Tha fhios gun robh sabaid air chois fon talamh.

Ma bheir thu clann sìos sna mèinnean, biodh iad ann am buidhnean beaga agus fo stiùir gu dlùth fad na h-ùine. Tha rèile, ceumanan is solas-dealain ann ach tha e fhathast dorch is sleamhainn is corrach fo chois. Tha am mullach ìseal agus tha aon fhàradh ann. Ach is math is d' fhiach e rud cho àraid sònraichte fhaicinn.

Ma thèid thu sìos, cum sùil a-mach airson:

- Rian nam pìcean sna creagan.
- Crìoch an tunail far an d' rinn luchd na mèinne-bhacaidh mearachd 's a thàinig orra tòiseachadh a-rithist.
- Far an coinnich a' mhèinn is a' mhèinn-bhacaidh ri chèile.

Ionad Tadhail

Tha an turas a mholar crìochnaichte a-nis. Gidheadh, molamaid gu mòr gun tadhail thu an Ionad Tadhail aig slighe-steach làrach a' chaisteil.

Am measg nan taisbeanaidhean beòthail so-ruigsinneach tha:

- Buill-ciùird a lorgadh sa chaisteil is mun cuairt air, obair-shnaighte chloiche nam measg.
- Sreath thaisbeanaidhean a' sealltainn eachdraidh a' chaisteil, a' toirt a-steach murt a' Pheutanaich, a' mhèinn 's a' mhèinn-bhacaidh, agus sgeul an Ath-Leasachaidh - le fuaim is ath-chruthachadh. Thoir aire air Seon Knox eagalach!

Dealbh tarraingte a' sealltainn tar-roinn den mhèinn is den mhèinn-bhacaidh.

CnCa

C Dè an àireamh is lugha de dh'inhich a tha dhìth airson stiùiridh?

F 1 inbheach do 10 sgoilear.

C A bheil e so-ruigsinneach do chiorramaich?

F Gheibh cathair-chuibhle a-steach don Ionad Tadhaill is gu àrainn a' chaisteil, ged a tha cuid dheth nach ruigear ach air staidhre. Tha taigh beag so-ruigsinneach san Ionad Tadhaill.

C A bheil goireasan bìdh ann?

F Faodar ithe air an làraich. Faodar fasnadh fhaighinn ann am fear de na seilearan ri linn droch shìde.

C Càite bheil an taigh beag?

F Tha taigh beag san Ionad Tadhaill.

C An dèan sibh measadh-cunnairt air sgàth nan sgoiltean?

F Tha seo fo chùram an neach-teagaisg a tha mar cheann air a' bhuidheann. Gheibhear fios ann am bileagan-fiosrachaidh cunnairt a tha ri fhaotainn air làrach-lìn Alba Aosmhor a chuidicheas tidsearan am measadh fhèin a dhèanamh.

C Bheil bùth ann?

F Tha bùth ann a reiceas cairtean-puist, leabhair-treòir is cuimhneachain.

C An gabh turas treòraichte a chur air dòigh?

F Gabhaidh ma tha luchd-obrach ri fhaotainn.

A' Tadhaill Caisteal Chill

Rìmhinn

Tadhail ro-làimh: Molamaid gu mòr gun tadhaill tidsearan saor 's an asgaidh air a' chaisteal gus a bhith eòlach air an làraich agus air na cunnartan mun tig buidheann.

Ga chur air dòigh: Cuir fòn gu 01334 477196 gus turas a chur air dòigh, na feuman agad a chur an cèill agus uairean-fosglaidh fhaighinn on stiùbhard. Ma bhios luchd-obrach ri fhaotainn is dòcha gun tèid turas treòirichte a chur air dòigh.

Cosgais: Tha e saor 's an asgaidh do bhuidhnean foghlaim is sgoile. Gheibhear tuilleadh fiosrachaidh mu cò gheibh ann gun chosgais air làrach-lìn Ionad Foghlam Alba Aosmhor (faic shìos).

Àite: Ann an Cill Rìmhinn air an A91, air sràid ris an canar Na Scoraichean.

Parcadh: Deagh àite leigeil/togail is e Cuimhneachan a' Chogaidh, faisg air a' chaisteal. Faodaidh busaichean parcadh an uairsin aig pàirc-coidse Thràigh an Iar.

Slàinte 's Sàbhailteachd: Cum aire air na leanas:

- Bu chòir sgoilearan a bhith faiceallach a' dìreadh staidhre seòmraichean an Àrd-Easbaig
- Cha bu chòir sgoilearan ruith mun cuairt gun stiùir, neo streap air na ballachan.
- Agus sinn dìleas don Turasachd Uaine, iarraimaid gun tugar sgudal sam bith air ais don sgoil.
- Ma bheir luchd-teagaisg sgoilearan sìos don mhèinn is don mhèinn-bhacaidh, molamaid co-mheas 1:5. Bu chòir 's gum bi iad fo stiùir gu dlùth fad na h-ùine.

Ionad-Foghlam Alba Aosmhor:

Airson barrachd fiosrachaidh air turasan, gnìomhan is goireasan don luchd-teagaisg, tadhaill: www.historic-scotland.gov.uk/education_unit

Goireasan eile

Don luchd-teagaisg:

Fawcett *St Andrews Castle* Alba Aosmhor 2001. An leabhar-treòir oifigeil don làraich, sa bheil mion-fhiosrachadh, mapaichean is dealbhan-camara. Foghlam Alba Aosmhor *Investigating Medieval Castles in Scotland*, Alba Aosmhor 2005. Sàr-leabhran ga chur ri chèile don luchd-teagaisg le tòrr mholaidhean gu gnìomhan sgoile.

www.undiscoveredscotland.co.uk/standrews/standrewscastle/ Deagh chur-sìos air eachdraidh a' chaisteil, le deagh dhealbhan-camara.

www.saint-andrews.co.uk/History/dates.htm Am measg na th' air an làraich seo tha loidhne-time feumail is liosta de dhaoine ainmeil a bhuineas ri Cill Rìmhinn.

www.bbc.co.uk/history/scottishhistory/index.shtml Cur-sìos soilleir air na linntean fa leth.

Gu sgoilearan:

Deary, *Horrible Histories: Bloody Scotland* Scholastic 1998.

Dualchas Shasainn *What were Castles For?* Usborne Starting Points in History.

www.bbc.co.uk/scotland/education/systm/scots/index_choice.shtml Tha an sàr-làrach-lìn-sa a' toirt sùil air beatha nam manach an Alba ron Ath-Leasachadh.

www.bbc.co.uk/scotland/education/as/burghlife/ Tha an làrach-sa a' rannsachadh beatha baile an 1566.

Aitheantas

Dealbhan: Dealbhan uile © a' Chrùin, còraichean aig Alba Aosmhor

Teacs: Elspeth Mackay

Deasaiche an t-Sreath: Sue Mitchell

Deargadh: N&Einteractive

Leagan a-mach is clò-bhualadh: The House

Le taing mhòr a thaobh oidhirpean pearsanta fa leth gu Chris Tabraham agus Seirbheisean Tadhaill Chaisteal Chill Rìmhinn.